

Секція 8. Теорія і методика виховання

Козубовська І.В., доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи.

Ваколя З.М., кандидат педагогічних наук, ст. викладач
кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНИМИ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Сьогодні для значної частини молоді характерними є певні відхилення у поведінці – девіації, які проявляються у схильності до крадіжок, пограбувань, проституції, вживання алкоголю, наркотиків, вчинення злочинів. Практика свідчить про те, що значна частина неповнолітніх правопорушників і злочинців не стали ними випадково, раптово. Процес соціальної деформації особистості відбувався впродовж кількох років. Так, переважна більшість неповнолітніх з чітко вираженою девіантною спрямованістю вже в молодшому шкільному віці вважалися важковиховуваними, педагогічно занедбаними дітьми. В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери до ознак педагогічної занедбаності особистості відноситься несформованість особистісних структур, низький рівень розвитку моральних уявлень і соціально схвалюваних навичок поведінки, неправильні взаємовідносини з оточуючими і т.п. [1, с.18].

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблема відхилень у поведінці неповнолітніх і, зокрема, проблема педагогічної занедбаності дітей інтенсивно досліджувалась вітчизняними вченими протягом тривалого періоду часу (Е.Драніщева, І.Ковчина, Н.Максимова, В.Оржеховська, П.Серета, В.Синьов, П.Серета, Є.Петухов, Фіцула та ін.). Незважаючи на значні здобутки у вивченні окремих аспектів, в цілому роботу над проблемою не можна вважати завершеною, оскільки кількість педагогічно занедбаних дітей не зменшується,

з'являються нові категорії педагогічно занедбаних дітей, зокрема внаслідок воєнного конфлікту на сході України.

Спеціальна виховна робота з педагогічно занедбанними дітьми повинна починатися якомога раніше, коли ще тільки починають проявлятися перші симптоми неблагополуччя у моральному розвитку і поведінці дитини. Зазвичай це можна чітко простежити саме в учнів молодшого шкільного віку.

Вважаємо за доцільне наголосити на важливій ролі педагогічного спілкування у роботі з педагогічно занедбанними молодшими школярами.

Ми солідарні з В.Сухомлинським, який висловив дуже слушну думку: «Мистецтво виховання включає насамперед мистецтво розмовляти, звертатися до людського серця. Я твердо впевнений, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідною, мають першоджерелом невміння вчителя говорити із своїми учнями» [2].

Слово - надзвичайно сильний фізіологічний фактор, здатний змінити діяльність мозку навіть до патологічного стану, вважав, наприклад, В.М.М'ясищев. Слово регулює поведінку людини, перебіг психічних процесів, зумовлює зміни у вищій нервовій діяльності, в роботі всіх систем організму.

Організація процесу педагогічного спілкування з педагогічно занедбанними дітьми вимагає глибоко продуманої стратегії, тактики, техніки спілкування стосовно кожного окремого учня з врахуванням його індивідуальних властивостей, тих відхилень, які мають місце в його розвитку і поведінці.

Стратегія - це свого роду генеральна лінія побудови всього процесу педагогічного спілкування, яка спрямована на розв'язання основного завдання - корекції відхилень у поведінці педагогічно занедбаних учнів.

Тактика - це побудова шляхів досягнення поставлених цілей, це лінія спілкування вчителя з учнем в окремих ситуаціях, на окремих етапах виховного процесу. Це, фактично, процес реалізації в конкретній ситуації комунікативної стратегії на основі використання відповідної педагогічної техніки.

Під технікою спілкування або комунікативною технікою слід розуміти сукупність засобів (приймів), які використовуються в процесі спілкування з метою досягнення бажаних результатів спілкування.

Засоби спілкування діляться на словесні (вербальні) і несловесні (невербальні). Словесна техніка включає способи організації мовлення, риторичні прийоми. Несловесні компоненти техніки комунікації включають в себе міміку, пантоміміку (поза, жести, контакт очей, тон, темп, інтонацію), а також просторово-часову організацію комунікативної ситуації.

Комунікативна техніка є, фактично, основою педагогічної техніки, яка представляє комплекс умінь, необхідних для більш глибокого і повного самовираження, досягнення оптимальних результатів у педагогічній діяльності. Це - уміння педагогічного спілкування, техніка і культура мовлення, міміка, пантоміміка, професійна саморегуляція педагогом свого психічного стану і т.п.

Професійне педагогічне спілкування передбачає наявність високого рівня розвитку педагогічної техніки вчителя, який дозволяє йому оптимально використати корекційні можливості як вербальних, так і невербальних засобів спілкування.

Розглянемо деякі особливості стратегії, тактики, техніки ефективного педагогічного спілкування з педагогічно занедбанними дітьми.

Перш за все, підкреслимо величезне значення психологічного фактору характеру взаємовідносин між учасниками педагогічної взаємодії. Відомо, що учні набагато швидше і легше приймають позицію такого вчителя, до якого ставляться емоційно позитивно (з симпатією, любов'ю, повагою і т.п.) і, навпаки, важче приймають, а іноді взагалі відкидають позицію того, до кого у них виникла антипатія, в окремих випадках навіть ненависть. Якби правильні слова не говорив вчитель, якого не поважає учень, якими б засобами техніки спілкування не користувався, ефективності взаємодії досягти неможливо.

Техніка правильного педагогічного спілкування передбачає і відповідну просторово-часову організацію спілкування. Це означає, що кожний акт спілкування дає більший ефект в залежності від того, де і коли він мав місце.

Наприклад, в деяких випадках спілкування вчителя з учнем ефективніше проходить в школі, в інших - вдома в учня, а іноді варто вчителю поспілкуватися з учнем у себе вдома чи десь на нейтральній території. Часові координати спілкування доповнюють просторові і разом з цим - мають самостійне значення. Наприклад, спілкування може відбуватися на уроці, перерві, після закінчення уроків, або в конкретно призначений для цього час.

В організації спілкування з педагогічно занедбаними учнями необхідно враховувати їх індивідуально-психологічні властивості. Це, насамперед, стосується темпераменту, характеру. Особливості нервової системи зумовлюють властивості того чи іншого типу темпераменту, який в значній мірі визначає поведінку особистості.

Особливої уваги вчителя вимагає спілкування з дітьми – меланхоліками, які належать до слабого типу нервової системи. Це надзвичайно чутливі діти, сором'язливі, несміливі, уникають контактів з оточуючими, відзначаються високим рівнем тривожності, важко пристосовуються до нових умов. Саме стосовно цих дітей вчитель повинен проявляти максимум терплячості, доброзичливості, тактовності. Дуже суворий тон, тим більше крик, є абсолютно недопустимим у спілкуванні з дітьми-меланхоліками навіть у випадку вчинення ними серйозного проступку.

Є певні особливості у спілкуванні вчителя з учнями, які належать до холеричного і флегматичного типів темпераменту, оскільки підвищена імпульсивність і невитриманість холерика, схильність до конфліктів часто зумовлює ускладнення у взаємовідносинах, а чітко виражена повільність флегматика заважає досягти йому успіхів у навчанні і взаємодії з оточуючими.

У багатьох педагогічно занедбаних дітей часто проявляються ті чи інші акцентуації характеру, які негативно позначаються на їх поведінці, взаємовідносинах з батьками, вчителями, ровесниками (демонстративний нестійкий, гіпертимний, астенічний типи акцентуації та ін.).

Спілкування з дітьми демонстративного типу акцентуації виявляється ефективним при вмілому поєднанні вчителем розумної вимогливості з

похвалою, заохоченням, які мають дуже важливе значення для цих дітей. Похвала і заохочення повинні строго лімітуватися, використовуватися тільки у випадку конкретних досягнень, успіхів дитини, а не надуманих. У спілкуванні з дітьми нестійкого типу акцентуації слід запропонувати чітку систему розумно організованих вимог, звертати велику увагу на постійний контроль за діяльністю учнів, давати систематичну оцінку їх вчинкам. З дітьми-гіпертимами слід якомога частіше намагатися спільно аналізувати їх діяльність, критично розглянути досягнення і невдачі, спланувати роботу на найближчий період часу. Важливо переконати учня, що не все так легко дається, як він собі уявляє, показати на конкретних прикладах, що легковажність учня, його поверховість у виконанні якоїсь роботи часто не дозволяють йому досягти успіху. Астенічний тип акцентуації вимагає особливої уваги вчителя. Основне завдання в корекційно-реабілітаційній роботі з такими дітьми - підтримати їх, змусити повірити в свої сили, можливості. Таких дітей слід частіше хвалити у присутності інших.

Правильна організація спілкування з педагогічно занедбаними дітьми вимагає від вчителя і знання індивідуальних біоритмів учнів. Малоефективним виявляється спілкування з «учнем-совою» зранку, внаслідок його пониженої працездатності, підвищеної дратівливості, млявості і т.п. в цю пору дня. Більш відкритими для спілкування такі діти є в другу половину дня, в той час, як «жайворонки» - навпаки.

Отже, правильно організоване педагогічне спілкування є важливою передумовою забезпечення ефективності виховної роботи з педагогічно занедбаними молодшими школярами.

Література

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг.ред. І.Д.Звереві. – Київ-Сімферополь: Універсум, 2013. – 536 с.
2. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві / В.О.Сухомлинський. - К.: Радянська школа, 1988. – 302с.